

ВИЯВЛЕННЯ ТА АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В ЕКОНОМІЦІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗРОБЛЕННЯ АНТИКРИЗОВИХ СТРАТЕГІЙ

G. Ortina,

doctoral student, Academy of Financial Management Ministry of Finance of Ukraine

DETECTION AND ANALYSIS OF FACTORS ECONOMIC CRISIS IN GLOBALIZING AS BACKGROUND OF DEVELOPMENT ANTI-CRISIS STRATEGIES

У статті приділено увагу дослідженню економічного змісту, національних особливостей прояву кризи в умовах глобалізації. Доведено, що циклічні коливання економіки є комбінацією безлічі взаємопов'язаних причин: перевиробництво фіктивного капіталу, недосконалість регуляторного впливу держави на зростаючі ринки ф'ючерсів і опціонів, а також інших деривативів; використання протягом останнього десятиліття наднизьких відсоткових ставок; стрімке зростання чисельності населення в країнах, що розвиваються, зміни демографічної структури населення і нова якісна характеристика світових трудових ресурсів; катаклізми природного і техногенного характеру; погіршення якості і зменшення кількості природних ресурсів.

In this article attention is paid to the study of economic substance, the national peculiarities of manifestation of the crisis in the context of globalization. It is shown that the cyclical fluctuations of the economy is a combination of many interrelated reasons: overproduction of fictitious capital, inadequate regulatory impact of the state on emerging markets futures and options, and other derivatives, the use of the last decade ultralow interest rates, rapid population growth in the developing countries, changing the demographic structure of the population and a new qualitative characteristics of global human resources, natural disasters and man-made disasters, degradation and reduction of natural resources.

*Ключові слова: глобалізація, кризові явища, стратегія, циклічність, фінансова система.
Key words: globalization, crisis, strategy, cyclical, financial system.*

ВСТУП

В основі сучасної економічної теорії лежить теорія циклічної динаміки. В умовах глобальної економічної кризи нову теорію циклічної динаміки та соціально-економічного розвитку необхідно формувати спираючись на переосмислену спадщину. Перш за все, це відноситься до теорії довгострокового техніко-економічного розвитку, яку було розроблено економістами на основі вивчення структурних змін в економіці розвинених країн та України.

Основу циклічності економічного розвитку становлять цикли життя економічних систем, а сам процес соціально-економічного розвитку від первіснообщинного ладу до наших днів представляє собою постійний рух від одного стійкого стану соціально-економічної системи до іншого. Протягом двох століть циклічні коливання економіки досліджуються вченими: економістами, політологами, соціологами. Періодичне виникнення в еволюційній динаміці економічних систем, фаз криз і депресій змушує сучасних теоретиків і практиків досліджувати протиріччя, що зумовлюють появу, причини розвитку та способи подолання кризових явищ.

Серед науковців, що займались проблемами криз та економічного зростання слід виділити наступних: Л. Абалкіна, К. Маркса, М. Туган-Барановського, Н.Д. Кондратьєва, Р. Гильфердінга, П. Самуельсона, А. Афталіона, М. Бунятяна, М. Фрідмана, Грищука В.В., Й. Шумпетера та ін.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідити економічний зміст та особливості циклічних коливань кризових ситуацій в умовах глобалізації, виявити та проаналізувати чинники формування кризових явищ в економіці в умовах глобалізації як передумови розроблення антикризових стратегій.

РЕЗУЛЬТАТИ

З давніх часів Аристотель і Полібій вивели "закономірність повторюваності" за аналогією з природними циклами сезонних змін року, тобто схилялися до ідеї руху суспільства по замкнутому колу, з постійним поверненням назад. Протягом тривалого часу вчені-економісти висловлювали різні точки зору з приводу природи розвитку циклічних коливань в економіці.

Таблиця 1. Класифікації циклів

Сфера дії	Тривалість	Масштаб
Природні (в живій і неживій природі)	Надкороткострокових, що протікають в мікросвіті і займають іноді секунди або частки секунди	Одиничні, у житті окремої людини, біологічної особи, природного об'єкта.
Соціальні (у різних сферах суспільного життя)	Добові, повторюються в рамках доби в природі і в діяльності людини	Індивідуальні, що відбуваються в окремій сім'ї, підприємстві
Гібридні	Сезонні — коливання природних або соціальних процесів за періодами року (зміна пір року, інтенсивність сільгоспробіт і т.п.)	Локальні, що охоплюють будь-який населений пункт, територію
Відображають взаємодію природи і суспільства	Короткострокові — охоплюють період у кілька років; середньострокові, що коливаються в межах 8—12 років (сонячні, економічні цикли)	Регіональні, що показують динаміку природних або соціальних процесів в одному регіоні
	Довгострокові, що відображають зміну поколінь людей, науково-технічних напрямів, від 20—30 до 50—70 років.	У масштабах країни, певної групи країн, цивілізацій
	Наддовгострокові — цивілізаційні цикли від кілька століть до декількох тисячоліть.	У планетарних масштабах (глобальні цикли)
	Тисячолітні, що виражають найбільш тривалі періоди в розвитку суспільства (історичні цикли).	У масштабах Сонячної системи
	Цикли, які вимірюються мільйонами і мільярдами років і відносяться до природних процесів (космічні, геологічні)	

Представник класичної політичної економії А. Сміт у своїй головній праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" (1776 р.) феномен циклічності розглядав, як швидкоплинне і окреме явище. Заперечуючи необхідність державного регулювання економіки в цілому, вважаючи ринкові сили головним регулюючим механізмом у господарюванні. Він доводить негативний вплив державного втручання в економіку, а її нерівноважний стан, циклічні коливання, спади виробництва та кризи, на його думку, будуть долатися стихійними ринковими механізмами.

Не визнавав циклічного розвитку економіки і французький вчений-економіст Ж.Б. Сей. У своєму "Трактаті політичної економії" (1803 р.) він описував виробництво як технічний процес і був прихильником вільної торгівлі, стверджуючи, що циклічність суперечить його законам "попит завжди дорівнює пропозиції", а виробництво товарів автоматично створює доходи, на які можуть бути реалізовані вироблені товари [1].

У 1860-х рр. К. Маркс розробив теорію циклічних криз, де досліджував циклічні коливання за короткий період часу, що отримали назву періодичних циклів чи криз надвиробництва. Циклічність економіки ним розглядається на різних рівнях абстракції, в логічному та історичному плані в його головній праці "Капітал" (1857 р.). Він писав: "Продуктивність змінюється і змінює умови виробництва. Умови, зі свого боку, змінюють продуктивність, а отримані внаслідок цього розбіжності проявляються в поверхневих коливаннях, які вирівнюються протягом короткого терміну, в поступовому нагромадженні відхилень, які або ведуть до кризи, до повернення до колишніх відносин, або ж лише поступово прокладають собі дорогу і домагаються для себе визнання в якості зміни умов виробництва" [5].

Ця цитата показує передбачення К. Марксом можливості виникнення декількох різних видів макроекономічних коливань. У 2-му томі "Капіталу" він наводить дані про різні терміни життя основного капіталу, інвестованого в різні його види: машини та устаткування — від 5 до 10 років, виробничі будівлі, дороги — від 20 до 50 років.

Згідно з визначенням А. Бернса і У. Мітчелла, "циклічні коливання — це сукупність періодів експансії, що виникає приблизно одночасно для різних видів економічної активності, які потім змінюються загальними періодами рецесії, уповільненого зростан-

ня і економічного пожвавлення, що формують фазу експансії наступного циклу ...". Емпіричними характеристиками економічного циклу є періодичність коливань макроекономічних показників і їх узгоджені один з одним зміни [7].

Велике значення у визначенні природи і сутності "циклічності" внесли К. Макконел і С. Брю, представляючи її як процес взаємодії протилежних за своєю спрямованістю тенденцій, дій, сил (інтеграції та диференціації, конкуренції і співпраці, організації та самоорганізації) на підставі закону зміни чергувань та принципу домінування рецесії або періодичні коливання ділової активності в суспільстві.

У таблиці 1 представлені результати систематизації існуючих економічних циклів. У запропонованій класифікації циклів виділені наступні критерії: сфера дії циклу, його тривалість, масштабність (табл. 1).

Отже, циклічність заснована на трансформації функціональних форм, що представляє собою перехід однієї фази в іншу, чергування яких відбувається під дією іманентних сил і механізмів. У процесі розвитку вона стає аналогом поняття бізнес-циклу, ділового циклу, циклу економічної кон'юнктури, що визначають як наступні один за іншим підйоми і спади рівня економічної активності протягом економічного лага.

Більш поглиблене вивчення теоретичних особливостей циклічності та/ або економічного циклу дає змогу стверджувати, що це нерегулярні і непередбачувані коливання економічної активності національної економіки та світового господарства, які проявляються в зміні фаз підйому і спаду і що включають в себе дві екстремальні точки циклу: точку піка (peak), що свідчить про максимум ділової активності, і точку дна (trough), що є ознакою мінімуму ділової активності.

Традиційний підхід до вивчення циклічності економіки представляє вчений економіст Т. Тевес, який вважає, що цикл, поєднуючи в собі товарний і грошовий ринок, дозволяє регулювати динаміку національного доходу (НД) через грошовий ринок. Н. Калдор пояснює економічну динаміку ендогенними (внутрішніми) факторами.

З появою теорії Дж. М. Кейнса виникла принципово нова концепція, що пояснює причини циклічних коливань економіки. Економіст розробив теорію регульованого капіталізму, яка знайшла відображення в його праці "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей" (1936 р.). У цій роботі він вступає в су-

Таблиця 2. Класифікація теорій і типологія факторів циклічності економічного розвитку

Автори	Теорії фізичних процесів
Г. Джевонс, Г. Мур, Е. Хенкінгтон, В. Зомбарт	Цикли сонячної радіації тривалістю 3,5 року викликають відповідні цикли врожайності, а також 8-річні цикли кон'юнктури. 8-річні періоди в зміні позитивної Венери щодо Землі викликають зміни такої ж тривалості в метеорологічних умовах земної кулі, що впливають на здоров'я, психіку, врожайність і кон'юнктуру економіки.
	Теорії емоційних процесів
А. Пігу, М. Хекстер	Нескінченний ланцюг, що утворюється з помилок у бік оптимізму або песимізму, має тенденції протилежного переходу. Коливання відсотків народжуваності і смертності — основний чинник зміни настроїв оптимізму і песимізму, та є непрямим фактором зміни періодів розквіту і депресії
	Теорії кризи економічних систем
Е. Фогель	Соціальний прогрес відбувається поштовхами, зміни в його темпах і напрямках породжують час від часу порушення рівноваги економічних систем
І. Шумпетер, М. Інгланд	Нововведення проходять хвилеподібно і є основою періоду підйому, за яким слідує криза і депресія економічних систем
Р. Мей	Недостатня рівновага між процесами розподілу та витрачанням доходів, з одного боку, і процесами виробництва цінностей — з іншого: зміни в заробітній платі запізнюються в порівнянні зі змінами грошової цінності вироблених товарів, що викликає дисбаланс між попитом і пропозицією ринкової системи
У. Беверидж	Відсутність рівноваги в процесах загального виробництва і споживання благ: загальне виробництво — є результатом загальної конкуренції
А. Афталон, М. Бунатян	Швидке зростання промислового устаткування, збільшення обсягів виробництва продукції, падіння граничних цін попиту на неї, в результаті настає депресія, протягом якої зростання промислового устаткування та продукції припиняється. Надалі, граничні ціни попиту на споживчі товари знову підвищуються, що викликає новий період поживлення економічних систем
М. Туган-Барановський	Відсутність рівноваги в процесах споживання і вкладення капіталу в нове будівництво: у період підйому попит на капітал перевищує наявне заощадження, що викликає кризу, в той час як у період депресії вкладення капіталу відстає від поточного накопичення. Вільний позиковий капітал акумулюється, доки інвестування його знову не почне бути ефективним.
У. Мітчелл	Збільшення амплітуди коливань по мірі переходу від споживчого попиту до виробництва сировини, лежить в ілюзіях конкуренції, які породжуються сучасною системою господарювання
Дж. Гобсон	Швидке зростання доходів у період підйому веде до надмірного заощадження, депресії, зниження доходів, припинення процесу перенакопичення. Надалі обсяг споживання порівнюється з розмірами виробництва, що є основою для поживлення економічних систем
	Теорії кризи господарюючих суб'єктів
Т. Веблен, Ж. Лескюр	Цикли, що з'являються в силу технічних умов отримання грошових доходів: коливання перспектив на отримання прибутків підприємств викликають коливання в капіталізації підприємств і ділову довіру, що в свою чергу породжує коливання перспектив на отримання прибутку
Г. Денісон, Л. Франк, С. Кузнець	Коливання в розмірах замовлень з боку продавців, у виробництві готових виробів і сировини, амплітуда цих коливань послідовно наростає по мірі наближення до стадії виробництва сировини, вона більше, ніж амплітуда коливань попиту, від якого залежить стан ринку і всього національного господарства
У. Кетчінгс, У. Фостер, Х. Хестінг	Доходи, які виплачуються підприємством окремим особам, то вище, то нижче повної вартості вироблених для продажу благ, що призводить до зміни коливань, в тому числі завдяки індивідуальним заощадженням
А. Хансен, Р. Хоутрі	Банки розширюють обсяги кредитування бізнесу, що сприяє поживленню, яке наростає, доки банки не опиняються перед необхідністю скорочення обсягів кредитування. Настає криза і депресія, протягом яких у банках формуються вільні фонди, що дозволяє їм розширити кредитування бізнесу. Банки можуть знижувати процентну ставку для розширення попиту на кредитні ресурси, доки цей попит не перевищує пропозиції, що стимулює ділову активність

перечку з класиками з приводу ринкового саморегулювання економіки, заперечуючи його ефективність для економіки в цілому, і наводить вагомі доводи проти автоматичного досягнення рівноваги на ринку. Протягом тривалого періоду кейнсіанська теорія регульованого капіталізму була сумнівною у світі [4].

Стрімкий розвиток світового економічного простору зумовило появу нової економічної категорії — "інфляція", яка незабаром стала звичною ситуацією економічного життя розвинених країн, що в свою чергу суперечило постулатам кейнсіанської теорії. Це стало поштовхом для розвитку концепції монетаристів, які проголошують високий ступінь стійкості і конкурентності ринкового господарства, що виступають проти державного втручання в економіку. На думку вчених-економістів монетаристського напрямку, втручання держави є основною причиною інфляції і нестійкості економічного зростання.

На зміну монетаристської теорії прийшла теорія неокласичного синтеза, що об'єднує взаємопов'язане

використання як ринкового, так і державного регулювання, засновником і видатним представником якої є П. Самуельсон. Він висунув положення про вплив нерівномірності капіталовкладень на інтенсивність циклічних коливань. Його модель дозволяє аналізувати різні варіанти динаміки національного доходу (НД) і робити кількісний прогноз. Головним постулатом Е. Хансена, Дж. Хікса, Е. Домара, Р. Харрода, Д. Стігліца — послідовників П. Самуельсона, стало: ідея "сьогоднішнього дня полягає в тому, щоб виправити баланс між державою і ринком" [6].

На наш погляд, вірно твердження С. Дзарозова: "неконтрольований ринок є кінцевою причиною циклічних коливань". Аналізуючи подальший розвиток вчення про циклічність, можна констатувати, що американський економіст У. Мітчелл у своїй роботі "Економічні цикли: проблема та її постановка" (1927 р.) представив одну з найбільш повних класифікацій існуючих теорій і типологію факторів циклічності економічного розвитку. На думку У. Мітчелла, циклічний розвиток економіки є комбінацією взаємопов'язаних

причин, перш за все зміни чисельності населення; якісної характеристики трудових ресурсів; якості і кількості природних благ. Доповнена нами класифікація теорій і факторів циклічності економічного розвитку представлена в таблиці 2.

Закон кризового розвитку економіки і постійних циклічних коливань економіки досліджував К. Жюглар. Вважаючи, що епохи пожвавлення, процвітання і високих цін завжди закінчуються кризами, а за кризами йдуть кілька років пригніченого стану економіки і низьких цін, війни, посухи, зловживання кредитом, надмірний випуск банкнот — всі ці обставини не може викликати промислова криза, якщо загальний стан економіки не сприяє цьому [2].

Початок "великого" циклічного підйому вчений пов'язував з масовим впровадженням у виробництво нових технологій, із залученням нових країн у світове господарство, із змінами обсягів видобутку золота, а впровадження технічних нововведень йде паралельно з розширенням інвестиційного процесу, який у свою чергу стимулює виробництво і попит, сприяє зростанню цін. У цей період безробіття зменшується, заробітна плата та продуктивність праці зростають. Ці процеси стосуються всіх сфер економіки, змінюють стиль життя людей. У початковий період додаткові імпульси економічному зростанню можуть дати локальні війни, по мірі розвитку циклічного підйому війни стають все більш руйнівними. Багато великих соціальних потрясінь припадають на кінець "великого" підйому, а також на нижню точку циклу. Свідченням того, що економіка наближається до верхньої точки великого циклу, є початок на тлі достатку браку окремих товарів, зрушення в структурі розподілу доходів, зростання витрат виробництва, уповільнення зростання прибутків та ін. Виникає ситуація, відома тепер як стагфляція.

За кожним "великим" підйомом йде досить короткий період, коли економіка начебто готується до спаду, але в той же час зберігається видимість процвітання: люди як і раніше повні надій, легко беруть у борг. Оскільки реальна ситуація вже не та, відбувається нагромадження заборгованості, яке в будь-який момент загрожує крахом (як це трапилося в 2008 р. в США). Нагромаджені раніше протиріччя виходять назовні: виявляється надлишок виробничих галузей, відбуваються масові ліквідації підприємств, зростає безробіття, ціни падають.

На межі XIX—XX ст. М. Туган-Барановський досліджував довготривалі тенденції коливання кон'юнктури. У своїх працях він спростував оригінальну теорію У. Девонса (зростання цін пов'язане з періодичними пооявами плям на Сонці). М. Туган-Барановський вважав, що саме у зв'язку з характерними відмінностями в протіканні торгово-промислових циклів у різні періоди економічного розвитку виникає проблема економічних криз в нерозривному зв'язку з теорією ринку, оскільки, на його думку, одна теорія узгоджується з іншою: теорія ринку є логічною основою теорії криз. Кінцевим пунктом кругообігу, на його думку є тільки товарна форма капіталу. Погоджуючись в цьому з К. Марксом, він вважав, що гроші слугують тільки засобом обміну, а ринок управляє виробництвом, є рушійною силою і разом з тим межею його розвитку [8].

Особливо значущий напрямок в теорії довгих хвиль займає теорія нововведень, або інноваційна теорія довгих хвиль Й. Шумпетера. У своїх працях "Теорії економічного розвитку" (1913 р.) і "Ділові цикли" (1939 р.) автор пропонує (як і Н.І. Кондратьєв) тріхциклічну модель розвитку капіталізму, що включає пов'язані між собою великі цикли тривалістю близько 60 років. Відповідно до теорії Й. Шумпетера, економічні зміни і циклічність їх здійснення викликаються нововведеннями. Процес впровадження нововведень відбувається стрибкоподібно, що в свою чергу веде до циклічних змін в економіці. Учений показав, що науково-технічний розвиток має

дискретний характер і пов'язаний з появою окремих груп (кластерів) нововведень у часі у фазі підвищення довгої хвилі [7].

Після публікації книги Й. Шумпетера про цикли в світ виходить робота німецького вченого Г. Менша "Технологічний пат" про "модель метаморфоз". На його думку, кожен довгий цикл має форми не шматка хвилі, а S-подібну, або логістичну криву, яка описує траєкторію життєвого циклу даного технологічного способу виробництва. Новий технічний базис виникає на завершальній фазі старого. "Технологічний пат", на його думку, це момент злиття двох послідовних життєвих циклів, оскільки попередня S-подібна крива плавно вливається в нову; їх накладення породжує нестабільність в економіці, на підставі чого можна стверджувати що "модель метаморфоз" нелінійна.

Отже, Г. Менш увів у процесі аналізу довгих хвиль новий інструмент, поділ нововведень на базисні та поліпшуючі, які розрізняють екстенсивні і раціоналізаційні нововведення. Г. Менш, розглянувши їх взаємодію, дійшов висновку: "Технічний прогрес розвивається безперервно, це не відповідає дійсності. На протигагу цьому гіпотеза дискретності пояснює драматичне протиріччя між періодами надлишку інновацій та їх недоліку. Динаміка потоків, припливи і відливи базисних інновацій визначають зміни в економіці, що виражаються в зміні періодів зростання і стагфляції" [3]. Дискретні пучки або "кластери" базисних інновацій зовсім не випадково виникають в часі. Ймовірність випадковості, за розрахунками Г. Менша, становить 2,5 %. Ідеї Г. Менша суттєво доповнюють інноваційну теорію, яка створює ендегенну схему довгих хвиль на базі технічних нововведень.

Британський вчений К. Фрімен велику увагу приділяв аналізу характерних технологічних особливостей довгих хвиль, розглядаючи кожна з них як своєрідну епоху в розвитку продуктивних сил. У відповідності з цією концепцією теорія отримала назву гіпотези "протиск попиту", відповідно до якої вирішальну роль в утворенні кластера базисних нововведень відіграє попит на них з боку швидкозростаючих галузей, що входять в основу розвитку нової хвилі. Зародження нової хвилі відбувається ще в ході попередньої хвилі і демонструє відносно високі темпи зростання у фазі депресії. "Депресія швидше пригнічує, ніж прискорює впровадження нововведень", — стверджує К. Фрімен, а шторм нововведень трапляється в основному під час пожвавлення і буму [9].

У "монетарних теоріях ділового циклу" Р. Хоутрі розглядаються циклічні коливання як грошове явище, тобто чергування періодів процвітання і депресії, жвавою і млявою торгівлею. Коли грошовий потік (або попит на товари, виражений у грошах) збільшується, то торгівля стає більш жвавою, виробництво розширюється, ціни зростають. Коли грошовий потік зменшується, торгівля спадає, виробництво скорочується, ціни падають, що веде до розвитку кризового потенціалу.

У дослідженнях Р. Лукаса в значній мірі визначені спрямовані зміни різних агрегованих тимчасових серій, які є регулярними і звичайними для всіх децентралізованих ринкових економік, і хоча його теорія не дає пояснення причин цього, на підставі існуючих факторів можна зробити висновок, що з боку якісних характеристик цих сонаправлених змін всі економічні цикли однакові.

Прихильником інтеграції різних концепцій великих циклів є бельгійський вчений Й. Дельбеке, який вважає: по-перше, при зміні виробничої системи змінюється все навколишнє її середовище: екологія, управління, освіта, інфраструктура; по-друге, у четвертій кондратьєвській хвилі світ дійшов у своєму розвитку до того стану, коли потрібні рішучі заходи державної політики для ослаблення наслідків структурної перебудови і

тривалої депресії в різних країнах; по-третє, необхідна загальна теорія, яка розкриває закони взаємодії економік різних держав у сучасному взаємозалежному світі.

Перспективний напрямок у вивченні довгохвилових коливань було відкрито італійцем Е. Скрепанті в роботі "Великі економічні цикли і періодичні відновлення пролетаріату". Він досліджував зв'язок між довготривалими коливаннями відтворення і класовою боротьбою, встановивши, що підйом боротьби робочого класу часто досягає максимуму, а іноді веде і до революційних вибухів у кінці довгого підйому економіки. Е. Скрепанті підтвердив висунуту ще Кондратьєвим гіпотезу про концентрацію політичних вибухів на зламі від довгого підйому до спаду [2].

У. Росту в своїй книзі "Чому бідні стають багатшими, а багатство зростає повільніше" вивчає взаємодію процесів виробництва і ціноутворення в сільському господарстві і добувній промисловості та їх зворотний вплив на економіку. Його концепція передбачає необхідність комплексного підходу, що враховує багатогранність економічних процесів.

Російські вчені С.М. Меньшиков і Л.А. Клименко у монографії "Довгі хвилі в економіці" відзначили, що фази спаду і кризи в довгій хвилі історично поєднуються з більш глибокими циклічними кризами. Сучасні російські вчені-економісти на основі історико-теоретичного аналізу та накопиченого практичного досвіду формують нові теорії циклічних коливань економічної активності. Ю.В. Яковець, М.Л. Хазін, С.Ю. Глазьев, Є.Т. Гайдар, Л.І. Абалкін та ін. інтерпретують цикли як періодичні зміни тенденцій підвищення і зниження у виробництві.

У сучасній вітчизняній економічній літературі проблема причин виникнення економічних циклів і криз або не досліджується, або повторюються думки окремих західних учених ("Економічна теорія" за редакцією В. Камаєва, "Економічна теорія" за редакцією І. Ніколаєвої, "Основи економічної теорії. Політекономія" за редакцією Д. Москвіна та ін.). Якщо відтворюється позиція К. Маркса, то спрощено: "Причиною кризи називається лише суперечність між виробництвом і споживанням"; визначення циклів не дається або дається поверхово (циклом названо "періодичне коливання ділової активності в суспільстві").

ВИСНОВКИ

На основі узагальнення теоретичних підходів встановлено, що на розвиток циклічності економіки впливає ланцюг безперервних, повторюваних соціально-економічних і природних процесів (науково-технічного розвитку, модернізація і вдосконалення економічних сфер економіки, катаклізми природного і техногенного характеру). Такі процеси тягнуть за собою нову низку досліджень і розвиток відповідних теорій циклічної динаміки, зумовлену послідовним заміщенням домінуючих у ній технологічних укладів і пов'язаних з ними етапів техніко-економічного розвитку. Вивчення періодичних коливань соціально-економічного розвитку показало їх пряму залежність від природи, науково-технічного прогресу та інноваційної діяльності, які створюють передумови для виникнення коливань економічної кон'юнктури.

Таким чином, циклічний розвиток економіки є наслідком безлічі взаємопов'язаних причин: надвиробництва фіктивного капіталу, суперечностей розвитку фінансової системи, використання протягом багатьох років низьких процентних ставок, катаклізмів природного і техногенного характеру, зміни в чисельності населення, якісної характеристики трудових ресурсів, якості і кількості природних благ, що використовуються населенням, та ін.

Напрями подальших розвідок стосуються поглибленого вивчення ретроспективного, гносеологічного

теоретичного і практичного досвіду виявлення нових причин і впливів на економіку, аналізі, моніторингу та перспективному прогнозі всіх циклічних процесів, оскільки недостатня обізнаність у цій сфері може призвести до прийняття помилкових управлінських рішень, які негативно впливають на розвиток соціально-економічних і суспільно важливих для економіки завдань, що перебуває в умовах подолання наслідків глобальної фінансово-економічної кризи.

Література:

1. Андрианов В. Эволюция основных концепций регулирования экономики (от теории меркантилизма до теории функциональных экономических систем) / В. Андрианов // Общество и экономика. — 2005. — № 4. — С. 3—47.
2. Аткинсон Э. Лекции по экономической теории государственного сектора / Э. Аткинсон, Дж. Стиглиц; пер. с англ. Л.И. Западинской. — М.: Аспект Пресс, 1995. — 832 с.
3. Глазьев С.Ю. Мировой экономической кризис как процесс смены технологических укладов / С.Ю. Глазьев // Вопросы экономики. — № 3. — 2009. — С. 3—10.
4. Классики кейнсианства: В 2-х т. Т. II. Экономические циклы и национальный доход. Ч. III—IV; Сост.: А.Г. Худокормов. / Э. Хансен. — М.: ОАО "Издательство "Экономика", 1997. — 431 с.
5. Маркс К. Соч. / К. Маркс, Ф. Энгельс. — Т. 1. — С. 360.
6. Самуэльсон Пол. Экономика / Пол Самуэльсон, Э. Нордхаус, Д. Вильям. — М.: Вильямс, 2005. — 688 с.
7. Сучасні економічні теорії: підручник / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, Л.М. Леоненко / За ред. А.А. Чухно. — К.: Знання, 2007. — 878 с.
8. Туган-Барановский М.Н. Периодические промышленные кризисы: История английских кризисов. Общая теория кризисов: Избранное / Туган-Барановский М.Н.; под ред. Л.И. Абалкина; Рос. акад. наук, Ин-т экономики. — М.: Наука: Росспэн, 1997. — 573 с.
9. Хансен Э. Экономические циклы и национальный доход / Э. Хансен // Классики кейнсианства: у 2-х т. — М.: Экономика, 1997. — Т. 2. — 431 с.

References:

1. Andrianov V. Evolyuciya osnovnykh koncepcii regulirovaniya ekonomiki (ot teorii merkantilizma do teorii funkcional'nykh ekonomicheskix sistem) / V. Andrianov // Obschestvo i ekonomika. — 2005. — № 4. — S. 3—47.
2. Atkinson E. Lekcii po ekonomicheskoi teorii gosudarstvennogo sektora / E. Atkinson, Dzh. Stiglic; per. s angl. L. I. Zapadinskoj. — M.: Aspekt Press, 1995. — 832 s.
3. Glaz'ev S.YU. Mirovoj ekonomicheskii krizis kak process smeny tehnologicheskix ukladov / S.YU. Glaz'ev // Voprosy ekonomiki. — № 3. — 2009. — S. 3—10.
4. Klassiki keinsianstva: V 2-x t. T. II. Ekonomicheskie cikly i nacional'nyi dohod. CH. III-IV / E. Xansen. Sost.: A.G. Xudokormov. — M.: OAO "Izdatel'stvo «Ekonomika», 1997. — 431 s.
5. Marks K. Soch. / K. Marks, F. Engel's. — T. 1. — S. 360.
6. Samuel'son Pol. Ekonomika / Pol Samuel'son, E. Nordhaus, D. Vil'yam. — M.: Vil'yams, 2005. — 688 s.
7. Suxasni ekonomichni teorii: pidruchnik / A.A. Chuxno, P.I. Yuximenko, L.M. Leonenko / Za red. A.A. Chuxno. — K.: Znannya, 2007. — 878 s.
8. Tugan-Baranovskii M.N. Periodicheskie promyshlennye krizisy: Istoriya angliiskix krizisov. Obschaya teoriya krizisov: Izbrannoe / Tugan-Baranovskii M.N.; pod red. L.I. Abalkina; Ros. akad. nauk, In-t ekonomiki. — M.: Nauka: Rosspen, 1997. — 573 s.
9. Xansen E. Ekonomicheskie cikly i nacional'nyi dohod / E. Xansen // Klassiki keinsianstva: u 2-x t. — M.: Ekonomika, 1997. — T. 2. — 431 s.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2013 р.